

Atıf: Atalay, S. (2021). Neoliberal Yönetimsellik ve Performansın Tıbbileştirilmesi Bağlamında Ekşi Sözlük'te Ritalin Tartışmaları. *Sosyoloji Dergisi, 41-42, 187-216.*

Araştırma Makalesi / Research Article

NEOLİBERAL YÖNETİMSELLİK VE PERFORMANSIN TIBBİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA EKŞİ SÖZLÜK'TE RİTALİN TARTIŞMALARI*

Selin ATALAY**

Öz

Bu çalışma 'güncel hakikat rejimi' olarak neoliberalizm ve onun birey kurgusu 'homo-economicus'a odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, Bir Web 2.0 platformu olan Ekşi Sözlük'te DEHB'nin tedavisinde kullanılan Ritalin isimli ilaca ilişkin yürütülen tartışmayı neoliberal yönetimsellik nosyonu üzerinden değerlendirmektir. Bu kapsamda Ritalin başlığı altında bulunan, 2002-2019 yılları arasında oluşturulmuş 540 giri, MAXQDA 20 nitel veri analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, Ritalin başlığı altında yer alan giri sayısının yıllar içinde artış gösterdiği, en fazla girinin 2019 yılında oluşturulmuş olduğu belirlenmiştir. 2002'ye kıyasla 2019 yılında Ritalin başlığı altındaki giri sayısı 38,3 kat artarken sözlükte bulunan yazar sayısının 17,9 kat artış gösterdiği görülmüştür. Ritalin tartışmasında en çok tekrarlanan ana konuların %47,49 ile Ritalin'in etkileri, %38,51 ile Ritalin'e ilişkin bilgiler, %14 ile Ritalin'e ilişkin bu bilgilere hangi yollardan ulaşıldığı üzerine olduğu görülmüştür. Ekşi Sözlük yazarlarının, neoliberal yönetimsellik anlayışına uygun bir şekilde Ritalin'e ilişkin fayda/zarar analizi, risk değerlendirmesi gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Ritalin tartışmasında en sık tekrarlanan alt kategori çoğunlukla akademik başarı temelinde ele alınan, ilacın olumlu etkileridir. Yazarlar Ritalin'in rekreasyonel amaçlarla kullanılabilirdiğini, reçetesiz tanıdık vasıtasıyla ilaca ulaşımın sağlanabildiğini dile getirmiştir. Ritalin tartışmasında ilaç, farklı etkileri üzerinden değerlendirmeye alınırken özellikle 2017 yılı sonrasında ilaca erişme yollarının tartışmanın önemli bir bölümünü oluşturduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında Ritalin, performans odaklı neoliberal toplumda bir kendini biçimlendirme

---

* Bu çalışma 29.04-01.05.2021 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Ergenlik ve Gençlik Araştırmaları Kongresi'nde sunulmuş "Performansın Tıbbileştirilmesi ve Farmasötikalizasyonu Temelinde Metilfenidat Kullanımı: Ekşi Sözlük Örneği" başlıklı sözlü bildirin, düzenlenmiş tam metnidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bakırçay Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, selin.atalay@bakircay.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7095-6396

Makale Gönderim Tarihi: 03/09/2021, Makale Kabul Tarihi: 12/10/2021

teknolojisi olarak ele alınmıştır. Ritalin'in bu bağlamda Ekşi Sözlük'te performans gösterebilirliğin bir aracı olarak değerlendirildiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Biyo-Tıbbileştirme, Farmasötikalizasyon, Homo-Economicus, Kendini Biçimlendirme Teknolojileri, Neoliberal Yönetimsellik, Tıbbileştirme

The Ritalin Debate on Ekşi Sözlük within the Context of Neoliberal Governmentality and Medicalization of Performance

Abstract

This study focuses on neoliberalism as the contemporary 'truth' regime and "homo-economicus" as the neoliberal individual. The aim of the study is to evaluate the discussion on the pharmaceutical called Ritalin used in the treatment of ADHD in Ekşi Sözlük, which is a Web 2.0 platform, through the notions of neoliberal governmentality. In this context, 540 entries created between 2002 and 2019 under the Ritalin title were analyzed using the MAXQDA 20 qualitative data analysis program. As a result of the analysis, it was seen that the number of entries under the title of Ritalin increased over the years, and most entries were created in 2019. Compared to 2002, the number of entries under the Ritalin title increased 38.3 times in 2019, while the number of authors in the Dictionary increased 17.9 times. The most repeated main topics under the Ritalin debate are, the effects of Ritalin with 47.49%, the information about Ritalin with 38.51% and the ways to access information on Ritalin with 14%. The authors of Ekşi Sözlük were seen to have carried out a benefit/harm analysis and risk assessment of Ritalin in accordance with neoliberal governmentality. The most recurring subcategory in the Ritalin discussion is the positive effects of the drug, which is mostly addressed on the basis of academic achievement. The authors stated that Ritalin can be used for recreational purposes, and access to the drug can be achieved through an over-the-counter acquaintance. In the Ritalin discussion, while the drug was evaluated over its various effects, it was seen that the ways of accessing the drug, especially after 2017, constitute an important part of the discussion. Within the scope of the study, Ritalin is considered as a self-shaping technology in the performance-oriented neoliberal society. In this context, it has been determined that Ritalin is evaluated in Ekşi Sözlük in terms of performativity.

Keywords: biomedicalization, homo-economicus, medicalization, neoliberal governmentality, pharmaceuticalization, self-shaping technologies

Giriş

Günümüzde, sağlıklı olmaya yönelik vurgu artmakta, sağlık sürekli olarak sergilenmesi gerekli görülen bir performans haline gelmektedir (Bendelow, 2010; Hafferty, 2006). Bu durum, sayısı gün geçtikçe artan hastalık tanımları üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumsal alan, gündelik yaşam artan bir şekilde, tıbbi terimler üzerinden tanımlanır hale gelirken (Ballard ve Elston, 2005) bireylerin, güncel hastalık kategorilerine ilişkin farkındalığı da yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile artmaktadır (Conrad, 2007; Kata, 2012).

Psikiyatri alanındaki gelişmeler çerçevesinde geçtiğimiz yarım yüzyılda birçok yeni hastalık tanımlanmıştır. Amerikan psikiyatrisinin dünya çapında psikiyatri alanında egemen konuma geçmesi ile DSM (Ruhsal Hastalıkların Tanısal ve Sayımsal El kitabı) ruhsal hastalıkların tanımlanmasında başat kılavuz haline gelmiştir (Conrad ve Bergey, 2014). Davis (2010), 1968-1994 yıllarında yayınlanan DSM-II ve DSM-IV kıyaslandığında, hastalık kategorilerinin 180'den 350'ye çıkmış olduğunu belirtmektedir. Yıllar içinde güncellenen DSM'ler yoluyla yeni hastalıkların tanımlanması ve ayrıca var olan hastalıkların daha fazla kişinin hasta olarak tanımlanmasına olanak tanıyacak şekilde sınırlarının genişletilmesi söz konusudur (Conrad ve Potter, 2000).

Yeni hastalık kategorileri, beraberinde bu kategorilere yönelik ilaçların kullanımını getirmektedir. Bu çerçevede ilaçlara yönelik dünya çapında gerçekleştirilen harcamaların da artış gösterdiği görülmektedir. 2003 yılında dünya genelinde ilaçlara yönelik olarak 466 milyar dolar (Bell ve Figert, 2012), 2018 yılında ise 1,2 trilyon dolar harcanmıştır. 15 yıllık süreçte yaklaşık üç katına çıkan ilaç harcamalarının 2023 yılında 1,5 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (IQVIA Institute for Human Data Science, 2019). Hastalık kategorilerinin sınırlarının genişletilmesi, çeşitlenmesi ve sayıca artması, bireylerin farklı motivasyonlarla ilaçlara yönelmesi gibi durumlar, toplumsal sorunların artan bir şekilde tıbbi meseleler olarak ele alınması süreci ile ilişkilendirilmektedir. Tıbbileştirme olarak tanımlanan, tıbbin sınırlarının toplumsal diğer alanları kapsayacak, kontrol altına alacak şekilde genişlemesi sürecinin günümüzde daha çok tıp alanı dışından kişilerin ve grupların, diğer toplumsal aktörlerin güdümünde gerçekleştiği belirtilmektedir (Busfield, 2017; Conrad ve Potter, 2000). Bireyler tıbbin sunduğu hastalık tanımlarının ve teknolojilerin tüketicisi haline gelmekte, özellikle Web 2.0 teknolojisinin gelişimi ile bu alanda üretilen bilginin gündelik yaşamda karşılık bulmasında temel bir rol üstlenmektedir (Kata, 2012).

Bu çalışma güncel hakikat rejimi olarak neoliberalizm ve onun birey kurgusu 'homo-economicus'a odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, Bir Web 2.0

platformu olan Ekşi Sözlük'te DEHB'nin tedavisinde kullanılan Ritalin isimli ilaca ilişkin yürütülen tartışmayı neoliberal yönetimsellik nosyonu üzerinden değerlendirmektedir. Çalışma kapsamında DEHB'nin tıbbileştirilmesi, DEHB ilaçlarının artan kullanımı temelinde farmasötikalizasyon ve biyo-tıbbileştirme kavramları ve DEHB ilaçlarının performans artırıcı etkileri dolayısıyla kötüye kullanımı ele alınacaktır. Michel Foucault'nun biyo-iktidar, yönetimsellik ve neoliberal hakikat rejiminin birey kurgusu olan homo-economicus kavramları tartışılacak ve Ritalin'e ilişkin Ekşi Sözlük'te 08 Aralık 2019'a kadar girilmiş paylaşımlar bu kapsamda analiz edilecektir.

DEHB, Ritalin ve Performansın Tıbbileştirilmesi

Maturo (2012), günümüzde toplumsal etkenlerin ikincilleştirildiği, insan yaşamının büyük ölçüde biyoloji ve genetik temelinde açıklandığı ve düzenlendiği bir 'biyonik toplum'da yaşadığımızı belirtmektedir. Biyonik toplumun üzerine kurulmuş olduğu temel mekanizmanın tıbbileştirme olduğu dile getirilmektedir. Barker'a (2010, s. 151) göre "tıbbileştirme insan deneyimlerinin artan bir oranda tıbbi durumlar olarak tanımlanması, deneyimlenmesi ve tedavi edilmesi sürecidir". Conrad (1975, 1992) tıbbileştirmeyi, geçmişte hastalık olarak tanımlanmayan durumların hastalık ve hasta olarak görülmeleyen kişilerin hasta olarak tanılanacağı şekilde, yeni hastalık kategorilerinin yaratılması, ya da hastalıkların sınırlarının genişletilmesi temelinde değerlendirmektedir. Bu perspektifte tıbbileştirme bir sonuç olmanın dışında bir süreçtir. Toplumsal diğer süreçler gibi tıbbi kategorilerin oluşturulması ve tedaviye tabi kılınması süreci olan tıbbileştirme de farklı grupların çıkarları üzerine kurulu bir müzakere alanıdır (Szasz, 2007). Tıbbileştirmeyi, insan davranışının patoloji olarak ele alınması olarak tanımlayan Furedi (2006) günümüzde bu sürecin temel itici gücünün, geçmişte tıp uzmanının kararları karşısında pasif bir konumda yer alan hastanın, aktif bir tüketici konumuna geçmesi ile sıradan bireyler haline geldiğini belirtmektedir.

Yakın dönemde birçok yeni hastalık kategorisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Tıbbi 'normal' tanımı dışına çıkan fazla alışveriş yapma, kumar oynama ya da alkol kullanımına ilişkin insan davranışları, bağımlılık kategorileri olarak tıbbi müdahaleye tabi hale gelmiştir. Ölüm, hamilelik, yaşlanma gibi yaşam döngüsünün doğal süreçleri tıbbileştirilmiş (Ballard ve Elston, 2005; Busfield, 2017); "...kronik yorgunluk sendromu, tekrar eden eklem incinmesi, fibromiyalji, PMS [Premenstrüel Sendrom], PTSD [Travma Sonrası Stres Bozukluğu]" gibi yeni hastalık kategorileri tanımlanmıştır (Conrad ve Potter, 2000, s. 560). Maturo'ya (2012) göre, insan yaşamının en fazla tıbbileştirilen alanı ruh sağlığıdır.

Bu kapsamda utangaçlık ya da üzüntü gibi insani duygular birer patoloji olarak tanımlanabilmekte ve tıbbileştirilebilmektedir.

Yakın dönemde tanımlanmış ve farklı grupları kapsayacak şekilde sınırları genişletilmiş bozukluklardan biri de DEHB'dir. Conrad (2007) ilk olarak çocukluk dönemi bozukluğu olarak tanımlanan DEHB'nin bir hastalık kategorisi olarak ilerleyen yıllarda farklı belirtileri ve yetişkinleri de kapsayacak şekilde tıbbileştirildiğini savunmaktadır. Kişilerin bireysel hikâyesi üzerinden tanımlanan DEHB'nin, yetişkinlerin en fazla 'kendi kendini tanıladığı' alanlardan biri haline geldiği belirtilmektedir (Schaffer, 2004, s. 637). Polanczyk ve arkadaşları (2014), dünya çapında DEHB teşhisinin artmakta olduğunu, bu durumun etkenlerinden birinin, bozukluğa ilişkin farklı toplumlarda artan farkındalık olduğunu belirtmektedir. ABD'de çocuklarda DEHB, 1970'li yıllarda %3 ila 5 oranında görülürken yakın dönemde bu oran %9'a çıkmıştır (Conrad ve Bergey, 2014; Conrad ve Potter, 2000). Dünya çapında DEHB görülme sıklığındaki artış ile DEHB'nin tedavisinde kullanılan ilaçların tüketiminin de arttığı görülmektedir.

DEHB'nin tedavisinde kontrole tabi amfetamin ve metalfenidat gibi maddeleri içeren Ritalin, Concerta ve Adderall isimli ilaçlar kullanılmaktadır (Peterkin ve ark., 2011). Dünya çapında DEHB ilacı kullanım oranları yaklaşık üç kat artarken, bu ilaçlara yönelik harcamalar dokuz kat (Scheffler ve ark., 2007), ABD'de bu ilaçların reçetelendirilme sayısı ise 1990-2000 yılları arasında üç kat artmıştır (Hinshaw ve Scheffler, 2014). Genel olarak, DEHB ilaçlarını da kapsayacak şekilde tüm psiko-sosyal ilaç grupları için en büyük piyasa ABD'dir (Bell ve Figert, 2012). Bunun yanında diğer ülkelerde de tüketimin artmakta olduğu görülmektedir. Geçmişte Ritalin kullanımının %90'ı ABD'de gerçekleşirken bu oran yakın dönemde %75'e düşmüştür (Conrad ve Bergey, 2014). İngiltere'de 1992-2013 yılları arasında DEHB ilaçlarının kullanımı 34 kat (Beau-Lejdstrom ve ark., 2016), Türkiye'de 2009-2013 yılları arasındaki beş yıllık süreçte 2,18 kat artış göstermiştir (Öner ve ark., 2017).

İlaç kullanımında görülen bu artış, tıbbileştirme süreci ile ilişkili olduğu gibi, bu süreci besleyen ve aynı zamanda ondan bağımsız bir şekilde işlerlik kazanan, farmasötikalizasyon süreci çerçevesinde ele alınabilir. Farmasötikalizasyon; toplumların, nedenlerinden bağımsız olarak sorunların çözümünde, ilaç kullanımına yönelmesi, ilaç kullanımının gündelik yaşam sorunları ile baş etme için, temel bir mekanizma haline gelmesi anlamına gelmektedir. Özellikle reçetesiz kullanılabilen ilaçlar, sağlık uzmanlarının kontrolünden çıkmakta ve tüketici tercihlerine konu olmaktadır (Abraham, 2010). Farmasötikalizasyon süreci kapsamında geçmişte ilaç kullanılmadan tedavi edilen durumlarda da ilaç kullanımı tercih edilir hale gelmektedir (Maturro, 2012).

Bu durum 'yönlendirilmiş sağlık hizmetinin' (managed care) yükselişi ile ilişkilendirilmektedir. Sağlık sistemlerinde özel sağlık sigortası temelli dönüşüm gerçekleşirken psikiyatri alanında psikoterapinin sigorta kapsamında yer almaması doktor ve hastaların, yüksek maliyetli ve uzun süreli terapilerdense, ilaçlara yönelmesine sebep olabilmektedir (Bendelow, 2010; Conrad ve Potter, 2000). Ayrıca, dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olan ilaç endüstrisinin işleyişi de bu sürecin gelişmesinde etkilidir. En büyük 10 ilaç firmasının 2020 yılındaki toplam geliri 426,57 milyar dolardır ("Top ten pharma companies in 2020", 2020). Bu kazanç, dünyadaki 160 ülkenin 2019 yılı gayri safi yurtiçi hasılasından daha yüksektir (Worldbank, y.y.). Büyük firmaların böylesi bir pazarlık gücünü elinde tuttuğu bir dünya piyasasında, önemli ölçüde söz sahibi oldukları düşünülmektedir. İlaç firmaları, ilaçların toplumlara tanıtılması ve doktorlar tarafından reçetelendirilmesine yönelik ortaya koydukları çabalarla, farmasötikalizasyon sürecinin temel itici güçlerinde biri haline gelmektedir (Busfield, 2006).

Tıbbi teknolojilerden biri olan ilaçların kullanımında yaşanan artış, tıbbileştirilen alanların yanında, yaşam tarzı ilaçlarının kullanımında olduğu gibi, tıbbileştirilmemiş alanlarda da gerçekleşmektedir (Bell ve Figert, 2012). Bu iki süreç birbirinden bağımsız fakat birbirini besleyecek şekilde işlemektedir. Bu işleyiş 'biyo-tıbbileştirme' kavramı bağlamında ele alınmaktadır. Biyo-tıbbileştirme çerçevesinde, "moleküler biyoloji, biyo-teknoloji, genomizasyon gibi tekno-bilimsel yenilikler, nakil tıbbi ve yeni tıbbi teknoloji" yoluyla insan biyolojisinin sınırları aşılmaktadır (Clarke ve ark., 2003, s.162). Günümüzde insan yaşamı, bedeni, tekno-bilimsel gelişmeler çerçevesinde bir proje haline gelmektedir. Üzerinde çalışılabilir hale gelen bedenin biyomedikal teknolojiler yoluyla toplumsal ideale ulaşma yönünde 'geliştirilmesi', 'iyileştirilmesi' (enhancement) mümkün hale gelmiştir. Stimülanların, hormonların veya estetik ameliyatın bu şekilde kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Belirli patolojilerin tedavisinde kullanılmak üzere üretilmiş ilaçlar ve teknolojiler, biyo-tıbbileştirilme kapsamında farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Bu teknolojiler yoluyla insanın fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal 'performansının' artırılabilmesi söz konusudur (Davis, 2010; Maturo, 2012). Örnek olarak büyüme sorunu yaşayan çocukların tedavisinde kullanılan bir sentetik hormon, ortalama boyun altındaki çocukların uzaması için kullanılabilir (Conrad, 2007).

DEHB ilaçları, konsantrasyon artırıcı etkileri sebebiyle farklı alanlarda bireylerin daha yüksek performans sergilemesini sağlayabilmektedir. Öner ve arkadaşları (2017), DEHB'nin aşırı tanılanıyor olabileceğini belirtmekte ve Scheffler ve arkadaşları (2007), DEHB ilaç tüketiminin dünya çapında artıyor olmasının sebeplerinden birinin ilaç suiistimali olduğunu dile getirmektedir. Bu

ilaçların reçetesiz kullanılabilmesi söz konusudur. DEHB ilaç kullanımının en yüksek oranda gerçekleştiği ABD'de 4,1 milyon kişinin hayatlarında minimum bir kez reçetesiz olarak metalfenidat maddesi kullandıkları tahmin edilmektedir (Arria ve Wish, 2006). Bu ilaçların özellikle akademik performansı artırıcı etkileri dolayısıyla, öğrenciler tarafından kullanıldığı görülmektedir. ABD'de gerçekleştirilen epidemiyolojik araştırmalar üniversite öğrencilerinin %8'inin akademik performanslarını artırmaya yönelik düzenli bir şekilde psikostimülan kullandığını göstermektedir (Maturro, 2013).

Dupont ve arkadaşları (2008) ABD'de 2087 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcıların %5,3'ünün en azından bir kere reçetesiz olarak metalfenidat maddesini kullanmış olduklarını görmüşlerdir. Katılımcıların %90'ı ilacı arkadaşları ya da yakınlarından temin ettiğini, %45'i ilacı nazal yolla kullandığını belirtmiştir. Carroll ve arkadaşlarının (2006), ABD'de 347 üniversite lisans öğrencisi ile gerçekleştirdikleri araştırmada ise, katılımcıların %9,2'sinin reçetesiz uyarıcı madde kullandığı, bu kişilerden %53,3'ünün ise bu maddeleri satan kişiler tanıdığı tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan kişiler %96,8 ile büyük çoğunlukla bu maddeleri daha uzun süre çalışabilmelerini sağladığı için aldıklarını dile getirmiş ayrıca, katılımcıların %51,7'si maddelerin kilo vermelerine yardımcı olduğunu da belirtmişlerdir.

Peterkin ve arkadaşları (2011) ise, 184 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcıların dörtte birinin reçetesiz DEHB ilacı kullandıklarını, kullanıcılarından %87'sinin akademik sebeplerle böylesi bir kullanıma yöneldiklerini, %76'sının bu maddeleri kullanmanın, daha yüksek notlar almalarını sağladığına inandığını belirlemişlerdir. Singh ve arkadaşları (2013), üniversite öğrencilerinin akademik performanslarını artırmak için, hem DEHB semptomlarını gösterdiklerine yönelik rol yapıp, ilaçlara ulaştıklarını, hem de DEHB olan kişilerin ilaçlarını, arkadaşlarıyla paylaşabildiklerini belirtmektedirler. ABD'de gerçekleştirilen bir çalışmada üniversiteden mezun olana kadar öğrencilerin %60'ına arkadaşları tarafından reçeteli stimülan teklif edilmiş olduğu görülmektedir. ABD'de genel olarak reçetesiz psikostimülan kullanımının %5-35, Avrupa'da ise %0,78- 6 oranında gerçekleştiği ve bu oranların artmakta olduğu dile getirilmektedir. Bu çalışmalar çerçevesinde DEHB ilaçlarının 'performansın tıbbileştirilmesi'¹ çerçevesinde kullanım alanı bulduğu görülmektedir.

---

¹ Kavram için referans alınan Conrad (2007, s. 64), 'düşük performansın tıbbileştirilmesi' kavramını kullanmaktadır. Bu çalışmada, neoliberal toplumda birçok alanda rekabet ve performans gösterebilirliğe yönelik vurgunun artışı göz önünde bulundurularak, performansın her şekilde artırılmasına yönelik bir toplumsal motivasyonun ortaya çıktığı fikri üzerinden, 'performansın tıbbileştirilmesi' kavramı tercih edilmektedir.

Günümüzde ‘sosyal olan’, ‘tıbbi olana’ dönüştürülmekte, tıbbileştirme aracılığıyla yapısal faktörlerin yarattığı sorunlar göz ardı edilmektedir (Nazlı, 2005, s. 127). Böylelikle, bu sorunların sorumluluğu bireysel düzleme taşınmaktadır. İş yaşamının rekabetçi, talepkâr yapısı, işin yoğunlaştırılması ve güvencesizlik gibi toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalan bireylerin bu duruma verdikleri tepki ‘kronik yorgunluk’ ya da ‘tükenmişlik’ sendromu olarak ele alınabilmektedir (Morrall, 2009, s. 117). Bireysel yaratıcılık ve ifadeyi geliştirmeye yönelemeyen kitlesel eğitimin ve iş ve kent yaşamının kıskacındaki ebeveynlerin ürünü olan sorunlu bir ev atmosferinin çocuklar üzerinde yarattığı etkilerin tıbbi karşılığı DEHB olabilmektedir (Dingwall, 2008). Maturo (2012, s. 128) “diğer etkenleri göz önünde bulundurmadan yaramaz bir çocuğun, kimyasal dengesizlikten mustarip olduğunu söylemek daha düşük maliyetli ve kolaydır” demektedir. Böylesi bir çözüm anlayışının sosyal politikanın rolünü ikincileştirdiği ve bireysel sorumluluk üzerine kurulu bir neoliberal düzenin kurumsallaşmasını kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Tıbbileştirmenin bu bağlamda neoliberal hakikat rejiminin ve yönetimselliğin bir mekanizması olduğu görülmektedir.

Neoliberal Yönetimsellik ve Kendi Kendinin Girişimcisi Homo-economicus

Tıbbileştirme kavramının ilk kez Michel Foucault’nun 1966 tarihli *Birth of the Clinic* (Kliniğin Doğuşu, 2006) eserinin İngilizce tercümesinde kullanıldığı belirtilmektedir (Dingwall, 2008). Foucault’nun 1974 ve 1976 yılındaki yazılarında tıbbileştirme, 18. yüzyıl itibariyle insan bedeninin ve davranışlarının artan şekilde tıbbi alanın kontrolüne, pratiklerine ve söylemlerine konu edilmesi anlamında yer almıştır (Busfield, 2017). Turner (2011, s. 240) Foucault’dan hareket ederek tıbbileştirmeyi “toplumun rasyonelleşmesinin bir boyutu olarak” ele almaktadır. Modern toplumda iktidar, insanı bir ‘canlı türü’ olarak yönetme üzerine kurulu olan biyo-iktidardır (Gane, 2008, s. 357). Biyo-iktidar “insan türünün temel biyolojik özelliklerinin siyasi bir stratejinin, genel bir iktidar stratejisinin nesnesi haline gelmesini sağlayan mekanizmalar dizisi” olarak tanımlanmaktadır (Foucault, 2009, s. 16).

Modern dönemde iktidar, ölümdense yaşamın kontrolüne yönelik mekanizmalar üzerine kurulu hale gelmiştir. Burada amaç, normal ve anormal ayrımları üzerinden üretilen bir söylem yoluyla bedenlerden mütevellit bir ‘nüfusun’ yönetilmesidir (Muller, 2011). Biyo-iktidar, “nüfusun genel durumunu ve sağlığını iyileştirmek, zenginliğini ve yaşam süresini arttırmak” üzerine yoğunlaşmaktadır (Foucault, 2009, s. 141). Biyo-iktidar aynı zamanda kapitalizmin gelişimi için gereklidir, “çünkü kapitalizm, bedenlerin denetimli bir

biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır”(Foucault, 2012, s. 100).

Kapitalizmin temelinde yer alan liberalizm Foucault için yalnızca bir doktrin değil aynı zamanda yönetim sanatına ilişkin bir zihniyettir (Gordon, 1991). Bir hakikat rejimi olarak liberalizmde devlet ve ekonomik bilgi arasında yeni bir tür ilişki ortaya çıkmaktadır. Liberal düşüncenin gelişimi ile birlikte tarihte ilk kez iyi yönetim ve ekonomiye ilişkin bilimsel hakikat iddiasında bulunmak mümkün olmuştur: Liberalizmde “ekonomik olgular nesnel, evrensel ve siyaseten tarafsız görülür. Siyasi kararlar, kendi içinde siyaset üstü addedilen ekonomik olgulara dayanmalıdır”(Oksala, 2013, s. 59). Ekonomik olgulara bir tür ‘doğallık’ atfedilmekte, devletin görevinin de bu doğal süreçlerin güvenliğini ve sürekliliğini sağlamak olduğu ortaya konulmaktadır. Bu anlamda özgürlük ve güvenlik birbirinin tamamlayıcısı konumundadır. Piyasanın işleyişinin, bireylerin üretici mekanizmalara özgür ve kendiliğinden bir biçimde katılımının, güvence altına alınması yoluyla sağlanacağı fikrine, karşılık gelen ‘görünmez el’ kavramı bu duruma örnektir (Gordon, 1991, s. 27).

18. yüzyıl itibarıyla Batı’da, toplumun rasyonalizasyonu ile birlikte yeni bir yönetsel rasyonalitenin ortaya çıktığı görülmektedir: yönetimsellik (İnceoğlu ve ark., 2014). Foucault (2020, s. 29) çalışmalarında, üretim, işaret sistemleri, iktidar ve kendini biçimlendirme teknolojileri şeklinde dört temel teknolojiye, iktidar teknolojileri ve kendini biçimlendirme teknikleri üzerine yoğunlaştığını belirtmekte ve yönetimselliği şöyle tanımlamaktadır: “Başkalarının üzerinde hakimiyet kurma teknolojileriyle kendini biçimlendirme tekniklerinin kesişmesine ben yönetimsellik diyorum”. Yönetimsellik, yönetmenin yöntemleri ile ilişkilidir (Gordon, 1991). Yönetimsellikte, iktidarın öznesi ve nesnesi eşitlenmekte, yönetme ve yönetilme durumu döngüsel hale gelmektedir. “Yönetimsellik, özneleştirme teknolojileri aracılığıyla bireylerin davranışlarının yönetilmesi üzerinden, siyasi egemenliği uygulamanın belirli bir yolunun rasyonelleştirilmesi ve sistemleştirilmesidir” (İşleyen ve Kreitmeyr, 2020, s. 2). Yönetim ve zihniyet kelimelerinin birleşiminden oluşan yönetimsellik (govern-mentalite) kavramının kökeninde yer alan ‘zihniyet’ kelimesi, özü itibarıyla farkında olmaksızın inşa edilen ve aynı zamanda bilinçli bir şekilde yaratılabilen bir zihinsel eğilime ve görüşe işaret etmektedir (Besley, 2009). Bu bağlamda yönetimsellik güncel hakikat rejimi temelli düşünme ve yapıp etme biçimlerini kapsamaktadır.

1980’ler sonrasında küresel çapta uygulama alanı bulan neoliberalizm ise, liberal hakikat rejiminin güncel aşaması ve “aşırı biçimi” olarak ele alınmaktadır (Oksala, 2013, s. 54). Neoliberalizm, devletin kamusal hizmetlerden çekilmesi ya da sunduğu hizmetleri özel sektör modeli çerçevesinde yeniden

örgütlemesini öngörmektedir. Önceki dönemden farklı olarak neoliberalizmde bireylerin korumacı politikalarından arınmış, tamamen bir piyasa gibi işleyen bir toplumda pozisyon almaları söz konusudur (Crouch, 2014; Harvey, 2015). Bu anlamda toplumsal güvence altına alınan temel piyasa ilkesinin, 'rekabet' haline geldiği görülmektedir. Neoliberal toplum modelinde 'piyasanın aşırılıkları' müdahale edilmesi gerekli görülen bir sorun olmaktan çıkarken asli sorun, verimliliğin yegâne unsuru olduğu kabul edilen rekabetin baltalanması, olarak görülmeye başlanmaktadır (Gordon, 1991).

Neoliberal hakikat rejiminin birey kurgusu 'homo-economicus' yani ekonomik insan üzerinedir. Ekonomik insan tamamen rasyonel bir şekilde kâr ve zarar hesabı yapabilen kendi kaderinin sorumlusu bireydir. Herhangi bir korumacı politikadan yoksun rekabet üzerine kurulu bir toplumsal modelde, bu bireylerin en doğru seçimleri yapacakları varsayılır (Hamann, 2009; Read, 2009). Bireyler, yaşamlarının tüm alanlarında 'iyi' olmaya ilişkin sorumluluğu taşır hale gelmektedirler (Dean, 1999). Bir tüketici konumuna geçen bu bireylerin disiplinli, sorumlu ve rasyonel seçimler yapmaları beklenmektedir (Flynn, 2010). Özerklik ve sorumluluk birbirine tamamlayan kavramlardır. Tüketiciler seçimleri konusunda özerk ve aynı zamanda bu seçimlerin sonuçlarından sorumlu hale gelmektedir (Besley, 2009). Performansa yapılan vurgu artmakta, toplumsal tüm alanlarda çıktı temelli kontrol sağlanmaktadır (Ramazzotti, 2019). Performans odağı, neoliberal yönetimselliğin teknolojilerinden biri olarak ele alınmaktadır (Flynn, 2010). Homo-economicus seçimlerinde özgürken ortaya en 'iyi' performansı koyma konusunda sorumluluk taşımaktadır.

Neoliberal toplumda riskler ve risklerin yönetimi stratejik bir öneme sahiptir. Risk, iktidarın hakikat üretimi ve toplumsal gerçekliği düzenlemesi açısından araçsaldır (Lupton, 2006). Ewald (1991) tarafından tanımlandığı şekliyle ölçümlenebilir, kolektif ve kapital olma özelliklerini taşıyan risklerin bireyler tarafından doğru şekillerde yönetilmesi zorunludur. Farklı risk alanlarında, piyasa tarafından disipline edilmiş bireylerin yani ekonomik öznelerin doğru bir şekilde kâr/zarar hesabı yaparak hayatta kalmaları gerekmektedir (Foucault, 2008). Yönetimsellik tekniklerinden biri olan risk teknolojisi, kişinin kendi yaşamını, benliğini bir 'girişime' çevirmesinin yöntemidir (Dean, 1999).

Neoliberalizmde girişimci düşünce öne çıkmaktadır. Benliğin bir yatırım alanı/aracı haline geldiği bu hakikat rejiminde "homo economicus bir girişimci, kendi kendisinin girişimcisidir" (Foucault, 2008, s. 226). Bu anlamda yaşamın her alanında kişilerin ekonomik yarışta kendilerine avantaj sağlayacak şekilde fayda ve zarar hesabı yapması ve kendilerine 'yatırım' yapmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dünya çapında geçerlilik kazanan 'beşerî sermaye'

anlayışı, kişinin içinde bulundurduğu potansiyelin bir piyasa karşılığı olduğu fikrine tekabül etmektedir. Kişi kendi kendinin girişimcisi olarak kendine yatırım yapmalı, beşerî sermayesini artırmalı ve böylelikle yaşam şansını iyileştirmelidir (Read, 2009). Kendi yaşamı konusunda 'sorumlu kılınmış' toplumsal aktörlerin "yaşam tarzları, bedenleri, eğitimleri ve sağlıkları" gibi konularda kritik seçimler yapmaları gerekmektedir (Peters, 2016, s. 301). Eğitim kendine yatırım yapma söyleminin temelinde yer alan toplumsal alanlardandır (Ercan ve Özar, 2000).

Aynı şekilde neoliberal yönetimsellik nosyonuna uygun bir şekilde bireylerin kendi sağlıkları konusunda sorumlu kılınmaları söz konusudur (Sezgin, 2011). Sağlık alanında da neoliberal bir tüketici söylemi çerçevesinde kişinin kendi sağlığının sorumluluğunu alması ve doğru sağlık seçimleri yapması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Clarke ve ark., 2003). Sağlık alanında bir homo-economicus olarak hareket eden uzman/aktif hasta gün geçtikçe artan, farklı tüketim kalıplarına yönelmektedir. Bu anlamda Hinshaw ve Scheffler (2014), DEHB ilaçlarının kullanım oranlarında yaşanan büyük artışın günümüzde, akademik performans ve iş performansına yönelik büyük baskı ile ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Sağlık uzmanı olmayan bireylerin günümüzde sağlık seçimlerine yönelik bilgi paylaşımında buldukları yeni bir mecra ortaya çıkmıştır. Web 2.0, içeriği kullanıcıların oluşturduğu bir internet teknolojisi olarak bireylerin, tek ve belirli bir kaynaktan değil, kaynağı 'herkes' olacak şekilde, sağlık gibi birçok alanda bilgiyi oluşturması, paylaşması ve bilgiye erişmesine olanak tanımaktadır. Sosyal medya siteleri, bloglar ve Wikipedia Web 2.0 teknolojisinin örnekleridir (Benammar, 2015; Ritzer, 2016). Bu platformlarda bireyler gündelik yaşam deneyimlerini paylaşabilmekte, sağlık söyleminin inşasında rol oynayabilmektedir (Atalay, 2019). Günümüzde internet, Web 2.0 teknolojisinin gelişmesi ile, bireylerin sağlık alanına ilişkin bilgi edindiği temel alanlardan biri haline gelmektedir (Smith ve Graham, 2017). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2016 istatistikleri Türkiye'de internetin, kullanıcıların %65,9'u tarafından, sağlık bilgisine ulaşma amaçlı kullanıldığını göstermektedir (TÜİK, 2016). Bu anlamda Web 2.0 aktif hasta konumundaki homo-economicus'un bilgi edindiği ve paylaştığı temel mecralardan biridir.

Yöntem

Türkiye'nin ilk e-sözlüğü olarak ele alınan Ekşi Sözlük, 1999 yılında (Gedik ve Turgut, 2019), "sourtimes.org" web sitesinin uzantısı olarak kurulmuştur (Alp, 2016, s. 159). Katılımcı sözlük kategorisinde yer alan Ekşi Sözlük, "yazarlar tarafından açılan entry- giri ya da kayıt- ile metin içinde yer alan bağlantılar ve 'bakınız' şeklinde verilen linkler nedeniyle sonsuz çağrışımlara

olanak veren bir platformdur” (Uzunoğlu, 2015, s. 428). Ekşi Sözlük'te içerik üretiminin belirli bir hiyerarşik yapılanma temelinde gerçekleştiği görülmektedir. Hiyerarşinin tepesinde Ssg rumuzlu Ekşi Sözlük kurucusu ve onun atadığı 'Moderatörler' yer almaktadır. Moderatörler, denetim işlevini yerine getirmekte girilerin (entry) silinmesini ya da düzeltilmesini talep edebildikleri gibi, yazarları sözlükten çıkarabilmektedirler. Sözlük organizasyonu içinde, moderatörlerin hukuki konuları danışabildiği 'Praetor' konumunda kullanıcıların yanında, moderatörlere sorunlu içeriklerin bildirilmesi konusunda gönüllü, 'Gammaz' konumunda kullanıcılar da bulunmaktadır. Bir kişi, Ekşi Sözlük'te içerik oluşturabilmek için yazarlığa başvurmalıdır. Başvuru sonrasında ilk on girinin Sözlük tarafından değerlendirmeye alındığı süre boyunca kullanıcılar, 'Çaylak', başvuru onaylandıktan sonra ise sürekli 'Yazar' konumuna geçmektedirler (Gürel ve Yakın, 2007, ss. 206–208).

Web sitesinin güncel istatistiklerine göre 2020 yılında toplamda Ekşi Sözlük'te, “321 milyonun üzerinde farklı kişi, 6,1 milyarı aşkın sayfa görüntülemiştir”. Siteyi ziyaret edenlerin, %28,21'i İstanbul, %13,29'u Ankara ve %7,94'ü İzmir olmak üzere, yarısı üç büyük şehirdendir. Web sitesi ayrıca siteyi ziyaret eden kişilerin, arama motorlarında en fazla hangi başlığı arattıktan sonra siteyi ziyaret ettiğinin bilgisini sunmaktadır. 2020 yılında, internet kullanıcılarının sözlüğe yönelmesini sağlayan, en fazla sorgulanan 20 başlıktan, ikisi psiko-sosyal (prozac, lustral) gruptan olmak üzere dördünün (%20'sinin), ilaç ismi olduğu görülmektedir (ekşisözlük, 2020). Bu durum hem internet ortamında ilaçlara yönelik ilginin, hem de Ekşi Sözlük'ün ilaçlar konusunda başvurulan bir kaynak olduğunun, göstergesi olarak görülebilir. Lüküslü (2011), Ekşi Sözlük kullanıcıları ve okuyucularının orta sınıf kentli gençlerden oluştuğunu belirtmekte ve sözlüğün bu anlamda 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de bu sosyo-ekonomik gruptan gelen gençleri anlamak için önemli bir araştırma alanı olduğunu dile getirmektedir.

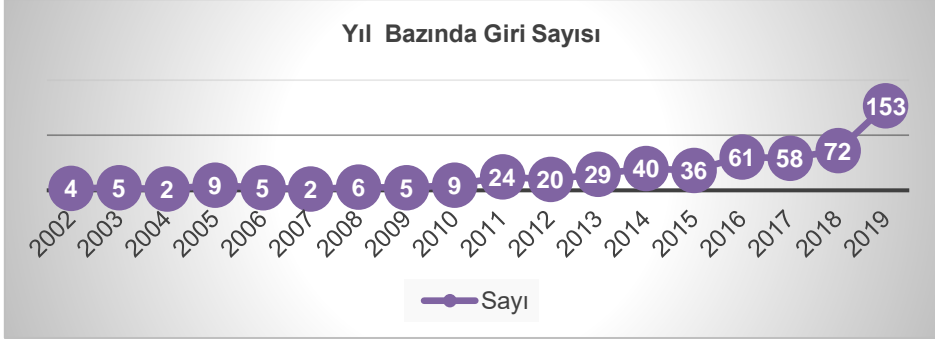
Bu bağlamda Ekşi Sözlük kullanıcılarının (yazarlarının), neoliberal yönetimsellik alanı olarak Ritalin, onun kullanımı ve bu kullanımın özellikle kâr/zarar ekseninde ne şekilde ele aldığı anlamlandırmak üzere Sözlük'te, 07.12.2019-08.12.2019 tarihlerinde, Ritalin başlığı altında yer alan 55 sayfalık 544 giri, analiz edilmek üzere kopyalanmıştır. Başlık altında yer alan 05.02.2002-05.12.2019 tarihleri arasında oluşturulmuş girilerden 540'ı MAXQDA 20 nitel veri analizi programı vasıtasıyla kodlanmış ve analiz edilmiştir. Metinsel veri üzerinde içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Kategori oluşturma sürecinde ilk olarak, kendiliğinden ortaya çıkan temaların kaydedildiği ve kodların analiz sürecinde oluşturulduğu açık kodlama kullanılmıştır (Moghaddam, 2006). İlk düzey çıkarımların elde edildiği açık kodlama sonrası ortaya çıkan temaların belirli

alanları üzerinde, bir “özelliğin asli kategori olarak belirlendiği” ve ona yoğunlaşarak analizin yapıldığı seçici kodlama gerçekleştirilmiştir (Punch, 2011, s. 205).

Kodlanmış metinsel veri üzerinde, hangi tartışma temalarının öne çıktığını görmek üzere, sistematik ve sayısal bir şekilde gerçekleştirilen nicel içerik analizi yapılmıştır (Neuendorf ve Kumar, 2015). Ayrıca analiz sürecinde, seçici kodlama sonucunda elde edilen etiketlerin, çalışmanın kuramsal çerçevesi temelinde “sübjektif bir şekilde” yorumlandığı nitel içerik analizi (Hsieh ve Shannon, 2005, s. 1278) gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Ritalin başlığı altında oluşturulmuş ilk giri 05.02.2002 tarihindedir. Grafik 1’de incelenen giri sayısının yıl bazında dağılımı görülmektedir.

Grafik 1: Ritalin başlığı altındaki giri sayısının yıl bazında dağılımı.

2002 yılında başlık altında 4 giri yer alırken 2019 yılında 153 giri olduğu görülmektedir. İncelemeye alınan 18 yıllık süreçte oluşturulmuş 540 girinin %28,3’ü 2019 yılında girilmiştir. Grafik 1’de görünür olan yıl bazında giri sayısı artışı, Sözlük’te bulunan yazar sayısının artışına oranla daha yüksektir. Ekşi Sözlük istatistiklerine göre 2002 yılının kasım ayında kayıtlı 6479 yazar olduğu belirtilmiştir (507, 2002). 2019 yılında çekilmiş Ekşi Sözlük 20. yüzyıl belgeselinde ise 115.852 aktif yazar olduğu dile getirilmiştir (pena, 2019, 0:32). 2002’ye kıyasla 2019 yılında Ritalin başlığı altındaki giri sayısı 38,3 kat artarken Sözlük’te bulunan yazar sayısının 17,9 kat artış gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda Ritalin konusuna yönelik ilginin yıllar içinde büyük oranda arttığı söylenebilir. Ayrıca Grafik 1’de görüldüğü gibi, giri sayısındaki artış 2010 yılı itibariyle hız kazanmakta, en büyük artış ise 2018-2019 yılları arasında yaşanmaktadır.

Kodlanan içeriklerin ana ve alt düzey kodlar temelinde frekans dağılımı ve yüzdesi Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Frekanslarına ve Yüzdesine Göre Ekşi Sözlük Ritalin Tartışmasının İçerik Kategorileri

İÇERİK KATEGORİLERİ	f3***	f2**	f1*	%
Ritalin'in nasıl etkileri vardır?			407	47,49
Olumlu Etkiler		192		22,40
Okul performansı	133			15,52
Genel olumlu etki	26			3,03
"Kafa Yapıcı" etki	13			1,52
İş performansı	10			1,17
Konsantrasyon artırıcı	10			1,17
Olumsuz Etkiler		135		15,75
Yan etkileri / Fizyolojik sorunlar	60			7,00
Bağımlılık yapıcı	20			2,33
Ritalin çekilmesi	20			2,33
Psikolojik sorunlar/ Davranış bozuklukları	19			2,22
Kötüye Kullanım	8			0,93
Etki süresi kısalığı	8			0,93
Değişken etkiler & Etkisiz		28		3,27
Nazal yollu kullanımın etkileri		21		2,45
Kilo üzerinde etkileri		16		1,87
Genel etkileri		15		1,75
Ritalin konusunda paylaşılan bilgiler			330	38,51
Nasıl ulaşıldığı / Ne tür reçeteye alındığına ilişkin bilgiler		147		17,15
Başka maddelere referanslar		103		12,02
İlacın etkisi/ içeriğine dair bilgiler		33		3,85
Neden kullanıldığına ilişkin bilgiler		21		2,45
Maddeye verilen takma isimler		17		1,98
Genel ilaçlar ve tıp ile ilgili bilgiler		9		1,05
Ritalin'e ilişkin bilgilere nereden ve nasıl ulaşıldı?			120	14,00
Ekşi Sözlük kaynaklı bilgi		64		7,47
Popüler kültür / Medya kaynaklı bilgi		38		4,43
Batılı ülke kaynaklı bilgi		16		1,87
Web kaynaklı bilgi		2		0,23
TOPLAM			857	100

* Ana kod (tema) ** Birinci alt düzey kod ***İkinci alt düzey kod. Ana kodların frekans ve yüzdeleri koyu, en fazla tekrarlanan ilk dört birinci alt düzey kodun yüzdesi italik olarak gösterilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, Ekşi Sözlük Ritalin tartışmasının %47,49'u Ritalin'in etkileri, %38,51'i Ritalin'e ilişkin bilgilere, %14'ü ise Ritalin'e ilişkin bu bilgilere nasıl ulaşıldığı, bilginin hangi mecradan edinildiği üzerine gerçekleşmiştir. Birinci alt düzey başlıklar temelinde değerlendirildiğinde en fazla tekrarlanan dört tartışma konusu, %22,40 ile Ritalin'in olumlu etkileri, %17,15 ile Ritalin'e hangi tip reçete ile, nasıl ulaşılabacağı, %15,75 ile Ritalin'in olumsuz etkileri ve %12,02 ile farklı maddeler ve ilaçlarla Ritalin'in kıyaslanması olmuştur. Ritalin tartışmasının büyük bölümünün (%67,32) bu dört alt düzey kategori üzerine gerçekleştiği görülmektedir. Gerek ana düzey gerekse ikinci düzey kodlar temelinde değerlendirildiğinde en temel tartışma alanının Ritalin'in etkileri üzerine olduğunu görülmektedir.

Neoliberal yönetimsellik homo-economicus'un seçimlerini kâr ve zarar açısından değerlendirmesini, riskleri yönetmesini gerekli kılmaktadır. Sorumluluğun bireylerde olduğu neoliberal toplumda Ritalin gibi bir ilacın performans artırıcı etkileri çerçevesinde sağlayacağı faydalar yanında, vereceği zararların göz önünde bulundurulması söz konusudur. Yazarlardan bir kısmı ilacın yalnızca olumlu etkilerine, bir kısmı olumsuz etkilerine, diğer bir kısmı da hem olumlu hem de olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Sözlük yazarlarından biri bu konuda şöyle demektedir: "son yıllarda artan kullanımıyla bir 'leblebi' türü haline gelmiştir. kullanmadan önce kâr-zarar analizini iyi yapmak gerek" (*esmeralda*, 26.02.2015).

Ritalin ilacının daha çok olumlu etkileri üzerinden ele alındığı görülmektedir. Bu anlamda Ritalin'in performans artırıcı etkilerinin ön plana çıkması söz konusudur. Yazarların ilaca ilişkin pozitif anlamda değindikleri 'okul performansı', 'genel olumlu etki', 'kafa yapıcı', 'iş performansı' ve 'konsantrasyon artırıcı' kategorilerinde ele alınan etkilerden, 'kafa yapıcı' etki haricinde tümü farklı alanlarda sergilenen performansla ilişkilidir. Akademik ve iş performansı haricinde ilacın yazarlar tarafından, müzikten zevk almaktan, arkadaşlarını dinleyebilir, bir toplantıda fikir sunabilir, kafaya koyduğunu yapabilir hale gelme gibi, birçok alana ilişkin geniş bir spektrumda performans gösterebilirlik ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durum, neoliberal toplumun 'kişisel gelişim' düsturuna uygun bir şekilde gerçekleşmektedir. Sorumluluk ve performans yalnızca kamusal alanla sınırlı kalmamaktadır (Oulette, 2009). Özel alanda, böylesi performans gösterebilirlik alanlarının açılması kendini biçimlendirme teknolojileri ve neoliberal toplum tahayyülünün kesiştiği yönetimsellik noktalarındandır.

Ekşi Sözlük'ün daha çok gençler tarafından kullanılan bir platform olduğu bilgisine uygun bir şekilde, tartışmada öne çıkan olumlu etkinin akademik

performans yani, 'okul performansı' ile ilişkili olması söz konusudur. Akademik performans üzerine tartışmada yazarların bir kısmı böylesi bir kullanım alanı olduğunu bildiklerini belirtmektedir: “ülkemizde tedavi amacıyla ziyade sınavlarından yüksek not almak isteyen öğrenciler tarafından kullanılan bir ilaç” (*hit the panic button*, 31.03.2017). Bir kısmı, Ritalin'in kendi akademik performansları üzerindeki mucizevi etkilerini paylaşmaktadır: “üniversiteden mezun olmamı sağlayan mucizevi ilaç” (*eliteau*, 23.11.2013); “bir senede toplamda 29 ders vermeme yardımcı olmuş kırmızı reçeteyeyle satılan ilaç” (*dahi anlamında*, 07.01.2016); “bu ilaç sayesinde yüksek lisans tezimin yazımını 5 gün gibi bir sürede bitirdim ve teslim ettim” (*ucmayı bilen penguen*, 24.09.2019).

İlacın performans artırıcı etkileri dolayısıyla finaller, ödev teslimi ve tez yazımı daha çok üniversite döneminde, tıpta uzmanlık sınavı (TUS) ve KPSS gibi mesleğe yönelik sınavlarda, performansı arttırmak üzere kullanıldığı görülmektedir. Üniversite öğrenimine başlamadan Ritalin'i kullanmaya başladığını dile getiren yazarlardan, üniversiteye geçiş sınavı için bu ilacı kullanmaya başladığını belirtenler olmuştur: “öss den önceki dört aylık dönemde kullanmak zorunda kaldığım ve o sıkışık zamanda hayatımı yola koyup toparlamamı sağlamış ilaçtır” (*zerocoder*, 29.04.2005); “mühendislik okumamı ve ygs-lys yi kazanmama yardımcı olmuştur” (*yagmuradam0317*, 20.02.2016). Türkiye'de eğitim sisteminin genel anlamda sınav odaklı oluşunun, bir nevi kısa süreli performans göstermeyi gerektirmesinin (Büyüköztürk, 2016) homo-economicus'un, bu ilaca ilişkin risk analizi sonrası, pozitif bir yaklaşım sergilemesinde etkili olduğu söylenebilir: “yararı zararı her neyse, gece 2-3 e kadar wow oynadığım bir sınav döneminde, tek butunleme ile istanbul hukukta sınıf gecirten ilaçtır” (*tuile*, 20.06.2011).

Ritalin'in olumlu etkilerine ilişkin bir diğer kategori 'genel olumlu etki'dir. Bu kategoride, kişilerin Ritalin anlatılarında bir arada yer verdikleri birden fazla fayda: “iştahımı kesti, enerji verdi, okuduğum kitaptan, dinlediğim müzikten nihayet zevk alıyorum” (*maviyesilalgler*, 21.09.2015), ilaca yönelik minnet ifadeleri: “en büyük yardımcım, sağ kolum.” (*kirik kesme seker*, 03.08.2011) ve diğer genel betimlemeler yer almaktadır: “karar verdiğim şeylerin sonuna kadar gidebiliyorum ben izin vermediğim sürece istemediğim hiçbi' düşünce kafama giremiyor, harika duygu” (*spirulina*, 07.10.2017). Bu kategoride de bir yazarın risk muhasebesi yaptığı ve şöyle bir sonuca geldiği görülmektedir: “zararları var mıdır elbette vardır. ancak nitelikli bir hayat mı, nicelik açısından hayat mı karar vermek gerek. ben az ama kaliteli yaşamaya razıyım. sokayım zararına. hadi eyvallah” (*baysakal*, 28.11.2017).

“Kafa yapıcı” etki kategorisi, diğer olumlu etki kategorilerinden farklı olarak rekreasyonel ilaç kullanımı ile ilişkilidir. Keane (2008), Ritalin kullanımında iki zıt hedefin, disiplin ve zevk olduğunu dile getirmektedir. Homo-economicus, zevklerini maksimize etme arayışı içinde olan bir tüketici olarak kurgulanmaktadır (Adaman ve Madra, 2015). Bu bağlamda ele alınabilecek bu kategori aynı zamanda ileride değinilecek, olumsuz etki kategorilerinden ‘kötüye kullanım’ ve nötr kategorilerden biri olan ‘nazal yolla kullanımın etkileri’ ile benzer olmasına rağmen tamamen pozitif olmasıyla, onlardan ayrılmaktadır. Bu kategoride yer alan ifadelerde ilacın alkolle ya da yüksek dozda alınması durumunda madde kullanımı etkisi yaratabileceği dile getirilmektedir: “verdiği euphoria hissi için abuse edilebilen ilac. yapı olarak da kokaine oldukça benzer zaten. moralinizin bozuk olduğu bir gün bir adet atarak neşelenebilirsiniz” (*latios*, 20.10.2014). Ritalin’e ilişkin tartışmaya konu olan diğer olumlu etkiler iş yaşamında performans artırıcı etkileri: “gündüzleri yoğun mesaili, akşamları yoğun aktiviteli seri haftalarda insanı alman panzeri gibi yüksek tempoda tutabiliyor” (*dogx*, 15.02.2019) ve konsantrasyon artırıcı etkileridir: “arı için bal, konsantrasyon güçlüğü çekenler için ritalin” (*dehidrin*, 27.10.2015).

Ritalin tartışmasında yazarların ilacın çeşitli olumsuz etkilerine de değindikleri görülmektedir. En fazla değinilen olumsuz etkiler ‘yan etkileri/ fizyolojik sorunlar’dır. Fayda ve zarar analizinde ilacın zararları arasından en fazla tekrarlanan fizyolojik sorunlar baş ağrısı ve çarpıntıdır. Bu iki sorun dışında Ritalin’in kol ağrısı, karın ağrısı, bayılma, göz ve ağız kuruluğu, mide bulantısı, uykusuzluk, empotans gibi anlık etkilerin yanında, genel olarak uzun süreli kullanımın kalp ve karaciğer gibi organlarda tahribat yapabileceğine değinilmektedir: “yan etkilerde yazanların hepsi bir bir gerçekleşti. kalp atışlarımı hızlandırdı, kollarımı uyuşturdu. bütün gece uyuyamadım. kalp krizinden ölmek için bütün gece dua ettim” (*sputnick*, 07.11.2019).

Ritalin’in madde kullanımına benzer etkilerine yönelik olumlu ifadeler, ‘kafa yapıcı’ kategorisinde bulunurken, bu özelliğin daha çok, olumsuz bir perspektiften ele alındığı görülmektedir. Ritalin’in bağımlılığa sebep olabilecek etkilerine değinilmesi söz konusudur: “bıraktığım dönemlerde ritalin aşerdiğimi biliyorum. ben yıllarca bu bağımlılık olayı yüzünden kullanmaktan kaçtım” (*thorium indium potassium*, 26.10.2017). Ritalin’in madde benzeri etkileri, bağımlılık dışında performans artırıcı etkilerinden dolayı ‘kötü kullanım’ söz konusu olduğu için, olumsuz bir perspektiften ele alınmaktadır: “itiraf ediyorum. 1 yıldır kendisini abuse [suistimal] ediyorum” (*esseksudangelinceyekadar*, 06.07.2011).

Yazarların dile getirdiği Ritalin'e ilişkin bir başka sorun 'ritalin çekilmesi'dir. Ekşi sözlük'te, Ritalin çekilmesi ayrı bir başlık olarak da yer almaktadır. Bu başlığa bkz. (bakınız) şeklinde referans verildiği görülmektedir: "fakat öyle bir çekilmesi vardır ki allah düşmanımın başına vermesin.(bkz: ritalin çekilmesi) kamikaze gibi yere çakılırsınız yeminle. o az önceki kişiden eser kalmamıştır, tüm dünya siyah beyaz olmuştur" (*nesekamourinho*, 23.04.2014). Bu durum bir tartışmada, ilaca atfedilen bir başka özellik olan 'etki süresi kısalığı' ile ilişkilidir. Ritalin'in etkisi kaybolurken yarattığı fizyolojik problemler yanında, bu etki süresinin kısa olduğu dile getirilirken risk analizi gerçekleştirilmekte ve şöyle bir sonuca ulaşılmaktadır: "15 dakikalık dikkat toplayabilite için öyle bir ilacı da almak anlamsız. normal bünyede etkisi kısa sürüyor" (*dyvim*, 27.05.2003). Ritalin'in sebep olduğu öne sürülen bir başka sorun da 'psikolojik sorunlar/davranış bozuklukları'dır. Ritalin kullanımının yarattığı söylenen, en fazla tekrarlanan sorunun, öfke sorunu olduğu görülmektedir. Öfke dışında, Ritalin'in psikoz, mani, depresyon gibi psikolojik sorunlara sebep olduğu ve fazla özgüven sağladığı ya da kişileri içgüdüsel davranmaya yönelttiği de belirtilmektedir.

Ekşi Sözlük'te Ritalin'in zararlarından çok faydalarının tekrarlandığı görülmektedir. Ayrıca tam olarak fayda/zarar ekseninde yer almayan, değişken etkilerden de söz edilmektedir. Yazarların bir kısmı Ritalin'in değişken etkileri olduğunu dile getirirken bir kısmı herhangi bir etkisi olmadığını öne sürmektedir. DuPont ve arkadaşlarının (2008) çalışmasında görüldüğü gibi, Ritalin'in nazal yolla kullanımı da söz konusudur: "etkisini hızlı görmek isterseniz toz haline getirip burun yoluyla da alabilirsiniz" (*bocekistrator*, 02.01.2014). Ritalin tartışmasında böylesi bir kullanım tarzına ve etkilerine ilişkin bilgi paylaşımı gerçekleşmektedir. Carroll ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında Ritalin'in kilo kontrolündeki rolüne değinilmiştir. Benzer bir bulgu Ekşi Sözlük tartışmasında da görülmektedir. Bu platformda Ritalin'in 'kilo üzerindeki etkileri' olumlu, olumsuz ya da nötr bir perspektiften ele alınmaktadır: "kendisini kullanmaya başladığımdan beri yaklaşık olarak 10 kilo kaybettiğim ve geri kazanamadığım ilaç" (*endocrines*, 29.11.2014). Ritalin tartışmasında, Ritalin'in etkileri ile ilişkili son kategori 'genel etkiler'dir. Bu kategoride yazarların, genel olarak Ritalin'e ilişkin deneyimlerini paylaştıkları görülmektedir: "mide bulantısı başladı ise etkisi başlamış demektir. hayattan tiksine geri dönüyorsanız etkileri azalıyor demektir" (*bilemiyorumkibazen*, 14.07.2017).

Ritalin tartışmasının ikinci ana kategorisi 'Ritalin konusunda paylaşılan bilgiler'dir. Bu kategoride yazarların Ritalin'e ilişkin kimi zaman tıbbi bilgi kimi zaman gündelik yaşamın bilgisini paylaştıkları görülmektedir. Bu ana kod içinde en fazla tekrarlanan bilgi paylaşımı, Ritalin'e ulaşmanın yolları ile ilişkili olan 'nasıl

ulaşılır/ne tür reçeteye alınır' kategorisidir. Homo-economicus konumunda bireyler fayda/zarar hesabı ile birlikte, ilacın ulaşılabilirliğini sorgulamaktadır. Bu kategori kapsamında, ilaca ulaşmayı istediğini belirten birden fazla yazarın ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeler, Ekşi Sözlük'ün kendisinin, performansın tibbileştirilmesi açısından bir referans noktası olduğuna işaret etmektedir. Bu durum 'Ekşi Sözlük referansları' kategorisinde incelemeye alınacaktır.

Ritalin'e ulaşma yollarına ilişkin ifadelerin, ilaca ulaşma çabaları ve sigorta kapsamı gibi genel bilgiler dışarıda bırakıldığında geriye kalan %57,58'inde, ilacın kırmızı reçeteye tabi olduğu bilgisi paylaşılmaktadır: "buraya kadar okuduklarınızdan sonra alayım da akıllanayım diyerek almaya yelteneceğiniz ama muhtemelen alamayacağınız ilaç. çünkü ilaç kırmızı reçete ile veriliyor" (*star dust*, 20.01.2011). İfadelerin %21,21'inde yazarlar, Ritalin'e arkadaşları aracılığıyla ulaştığını, ya da böylesi bir ulaşma yönteminin varlığından haberdar olduğunu dile getirmektedir: "mein dr. bruderimin tavsiyesi üzerine bir arkadaştan aldım ve denedim bu mereti" (*gezgiin*, 25.05.2013). Ritalin'e ulaşma yollarına yönelik ifadelerden %18,18'inde ilacı bir psikiyatriste yazdırmanın kimi zaman kolay olduğu ya da yazarın kendisinin bu şekilde edindiği belirtilmektedir: "koştum psikiyatriste dedim böyle böyle bana ritalin ver doktor amcaaa. sağolsun yazdı bir kutu" (*longitudinale posteriore*, 19.12.2011); "günümüzde kafasına esen özel hastahanedeki psikiyatristlerden randevu alarak edinebilir" (*the omega*, 27.06.2017). İki farklı ifade (%3) ise yazarın ilacı tedavi gören kardeşinden aldığı görülmektedir: "kardeşimin sayılı aldığı için her bir tanesini özenle koruduğu ritalinlerinden bir tane attım" (*betterthanyourex*, 14.06.2012).

Ritalin'e ilişkin sürdürülen tartışmada, en fazla tekrarlanan dördüncü alt düzey kodun, 'başka maddelere referanslar' olduğu görülmektedir. Neoliberal yönetimsellik bireylerin tıbbi teknolojiler konusunda bilgi sahibi olmasını getirmektedir. Bu kapsamda genel tartışmanın %12,02'sinde, Ritalin'in diğer maddeler ve ilaçlarla kıyaslanması söz konusudur. Bu kategori temelinde gerçekleştirilen seçici kodlama sonucu tartışmada, %45,45 ile en fazla ele alınan ilacın, DEHB'nin tedavisinde kullanılan Concerta olduğu görülmektedir. Bu çerçevede çalışmanın gerçekleştirildiği tarihte, Ekşi Sözlük'te 'Concerta' başlığı altında 49 sayfalık giri bulunduğu görülmektedir. Ritalin'e ilişkin kâr zarar hesabı gerçekleştirilirken, diğer DEHB ilacı ile kıyaslama yapıldığı ve 'bkz.' kullanılarak, Concerta başlığına referans verildiği görülmektedir: "yine de daha uzun süren ve ağır versiyonu olan concerta dan her türlü daha iyidir" (*txtx*, 20.05.2013); "concertaya göre daha çok iştah keseni, bulantı ve çarpıntı yapanı" (*holy shittt*, 12.03.2014).

Bu kategoride yer alan ifadelerin %18,18'inde Concerta dışında Medikinet, Prozac, Xanax gibi farklı reçeteli ilaçlara değinildiği görülmektedir: “sabahları kahvaltıdan sonra canımın içi prozacçığım ile birlikte yarım tabletini kokteyl yaparak aldığım ilaç” (*bozuk sut*, 18.02.2016). Concerta ve diğer reçeteli ilaçlar dışında Ritalin'in %36,36 oranında farklı maddelerle kıyaslanarak ele alınması söz konusudur. Madde referansları incelendiğinde en fazla ele alına maddenin %80,56 oranıyla kokain olduğu görülmektedir. Bir yazar konuyla ilgili olarak Ritalin'in yasal olmasını, meşru madde satıcılığına benzetmekte ve şöyle demektedir: “(şimdilik) legal olduğundan 'kafası' hakkında uzun uzadıya yazabiliyoruz, sağolasın yasallık şemsiyesi, tebrik ederim meşru torbacı. 'kafa' olarak kokain'e benzemesinin sebebi kokain'den bir çıt ötede (moleküler anlamda bir yaklaşık sonuç) bir kimyasal formasyonu olması” (*otisabi*, 31.12.2008).

'Ritalin konusunda paylaşılan bilgiler' başlıklı ana kod içinde, gündelik yaşamın tıbbileştirilmesi, tıbbi söylemin paylaşılr bir 'hakikat' haline gelmesine işaret edecek şekilde daha çok tıbbi bilgilerin paylaşıldığı kategoriler olan 'ilacın etkisi/içeriğine dair', 'neden kullanılır' ve 'genel ilaçlar ve tıp ile ilgili' kategorilerini dışında 'maddeye verilen takma isimler' başlıklı kategori yer almaktadır. Bu kategoride yer alan benzetmelerin daha çok tıbbin gündelik yaşamdaki karşılığı ile ilişkili olduğu söylenebilir: “kirmizi reçeteli kokain (*treffpunkt*, 22.05.2011); insana stalin disiplini veren ilaç (*farklı super52*, 29.03.2012); beyin yetmezliği çekenlere ıq dopingi” (*teecetvelii*, 22.04.2014); “fakir kokaini” (*venusteki limon ağacı*, 23.04.2015); “en tatlı sabahlar ritalinle başlar” (*sigirforce*, 12.10.2017).

Ritalin tartışmasında ilaca ilişkin bilgilerin paylaşıldığı ve fayda zarar analizinin farklı yazarların paylaşımları üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Tartışma kapsamında yazarların edindikleri bilgilere hangi mecra üzerinden ulaştıklarına dair ifadeleri ve bilgi arayışları ana kod düzeyinde, 'Ritalin'e ilişkin bilgilere nereden ve nasıl ulaşıldı?' başlığı altında ele alınmıştır. Ritalin tartışmasında, Web 2.0 araçlarından biri olan Ekşi Sözlük'ün, tıbbi bilgi ve deneyimin paylaşımında, neoliberal yönetimsellik kapsamında homo-economicus'un karar alma süreçlerinde öne çıkan bir mecra olduğu görülmektedir. Bu çerçevede 'Ekşi Sözlük kaynaklı bilgi' kategorisinin giri konuları temelinde analizi Tablo 2'de yer almaktadır:

Tablo 2: Giri Konularının Frekansı ve Yüzdesi Temelinde Ritalin'e İlişkin 'Ekşi Sözlük Kaynaklı Bilgi'

	GİRİ KONULARI	f	%
	Özel mesaj yoluyla benden bilgi talep edildi/ bilgi talep ediyorum	18	28,13

Neoliberal Yönetimsellik ve Performansın Tibbileştirilmesi Bağlamında Ekşi Sözlük'te Ritalin Tartışmaları

BİLGİ ARAYIŞINDA OLANLAR	<i>Ekşi Sözlük'te yazılanları okuyup Ritalin almaya çalışmayın</i>	6	9,38
	<i>Ekşi Sözlük'te yazılanları okuduktan sonra Ritalin aldım, yazıldığı gibi olmuyor/ abartılıyor</i>	6	9,38
	<i>Ekşi Sözlük'te yazılanları okudum Ritalin almak istediğime karar verdim</i>	4	6,25
	<i>Ekşi Sözlük'te DEHB olmayanların Ritalin kullanmaları durumunda sorun yaşayacaklarını söyleyenler yanılıyor</i>	3	4,69
	<i>Ekşi Sözlük'te yazılanlara bakıyorum neden bende etkili olmuyor?</i>	1	1,56
	<i>Doktorum ilacı reçete ederken Ekşi Sözlük'te yazılanlara atıfta bulundu</i>	1	1,56
	RİTALİN TEMİN ETME ARAYIŞINDA OLANLAR	<i>Elinde olup bana verebilecek olan var mı? / temin edip edemeyeceğim bana soruldu</i>	9
<i>Reçetesiz nasıl temin edebilirim?</i>		6	9,38
<i>Ekşi Sözlük üzerinden alınıp satılması suçtur</i>		3	4,69
<i>Doktorun bana reçete yazması için neler yapayım / söyleyeyim?</i>		3	4,69
<i>Kolay reçete yazdırmak için hangi doktora gitmeliyim?</i>		2	3,13
<i>Reçetem var ama piyasada bulunmuyor. Hangi eczaneye gitmeliyim?</i>		2	3,13
TOPLAM		64	100

Ritalin tartışmasında 'Ekşi Sözlük kaynaklı bilgi' alışverişinin, ilacın kendisi (%60,93) ve ilacın temini (%39,07) ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bilgi arayışında olanların büyük bir kısmının, özel mesaj yoluyla bilgi alışverişi gerçekleştirdiği, kimi zaman Ritalin'e ulaşma istediğinin, Ekşi Sözlük Ritalin tartışması üzerinden şekillenmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun yanında kimi yazarlar böylesi bir isteğe karşı uyarılarda bulunmakta, ya da ilacın etkilerinin kendileri için yazılanlardan farklı şekilde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bir yazar, kendisine Ritalin reçetesi yazan doktorunun da Ekşi Sözlük tartışmasından haberdar olduğunu belirtmektedir. Bilgi alışverişi dışında Ekşi Sözlük platformunun, Ritalin'in teminine ilişkin tartışmanın da zemini olduğu görülmektedir. Bu kapsamda en fazla tekrarlanan konu, yazarların Ekşi Sözlük üzerinden Ritalin temin etme arayışları ile ilişkilidir: "eğer birisi bir kez daha benden bu ilacı satmamı isterse mesaj kutumu çaylaklara kapatacağım" (bostren, 24.09.2019).

Ekşi Sözlük haricinde de ilacın nasıl temin edilebileceği sorgulanmakta, kimi yazarlar bu durumun suç teşkil edeceğine ilişkin uyarılarda bulunmaktadır. Ekşi Sözlük'te Ritalin teminine ilişkin arayışla ilişkili ilk girinin 20.01.2011 tarihinde oluşturulmuş olduğu ve Ritalin arayışının özellikle 2017 yılından sonra artış gösterdiği ve bu anlamda güncel bir durum görülmektedir. Bu kategoride ayrıca bir psikiyatristin ilacı reçete etmesi için ne yapılması gerektiği: "bu ilacı almak için

doktora ne demek gerekli birisi tarif edebilir mi ? güzel bir senaryo arıyorum” (*sessizce verilen soz*, 31.07.2019), ya da reçeteye ulaşmayı sağlayacak psikiyatristlerin bilgileri sorgulanmaktadır: “adanada reçete eden doktor aradığım ilaç” (*starcaller*, 28.02.2019). Bu bilgi alışverişi kapsamında bir yazar, uyarılarda bulunan diğer yazarlara yönelik kızgınlığını dile getirmektedir: “sözlükte belli bi kitle var bu ilacı sahiplenmiş, istiyorlar ki ilacı sadece kendileri alsınlar, ülkede onlar adhd... eee ekşi elitistliği bunu gerektirir” (*tipinisikeyimfularlipic*, 26.11.2019). Bu ifade, homo-economicus olarak hareket eden bir bireyin, toplumsal alanlarda rekabette öne çıkmayı sağladığı düşünülen, Ritalin gibi teknolojilere erişim hakkını talep etmesi olarak yorumlanabilir.

Ritalin'e ilişkin bilgilerin bir bölümünün 'popüler kültür/medya kaynaklı bilgi' olduğu görülmektedir. Bu yönde ifadeler incelendiğinde yazarların bilgiye ulaştıkları alanlar, %32,43 ile kurgu filmler (*Limitless*, *Matrix*...), %18,92 ile diziler (*Mr. Robot*), %13,51 ile belgesel filmler (*Take Your Pills*), %13,51 ile Müzik (*Eminem*, *DJ Artz şarkıları*), %13,51 ile gazete haberleri ve %8,11 ile Ritalin kullandığı bilinen ünlü kişilerdir (*Kurt Cobain*, *Ryan Gosling*). Ritalin tartışmasında yazarların bir bölümünün 'Batılı ülke kaynaklı bilgi' paylaşımında buldukları görülmektedir. Bu yönde ifadeler incelendiğinde Ritalin anlatılarında referans Batılı ülke olarak en sık (%62,5) ABD'ye rastlanmaktadır: “k.amerika'da öğrenciler tarafından sınav döneminde sıkça tüketilen, kimi doktorların şeker dağıtır gibi reçetesini dağıttığı ilaç” (*man of five*, 09.12.2005). Ele alınan dizi, film, popüler kültür ikonları ve ürünleri ve ABD'de Ritalin kullanımına ilişkin farkındalık çerçevesinde performansın tıbbileştirilmesinin ABD kaynaklı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada homo-economicus'un sağlık bilgisine ulaştığı temel mecralardan biri olan Web 2.0 platformlarından Ekşi Sözlük'te, dünya çapında kullanımı artan ve ayrıca performans artırıcı etkileri kapsamında suistimal edildiği raporlanan, Ritalin ilacı üzerine gerçekleşen tartışma analiz edilmiştir. Bir piyasa gibi işleyen rekabetçi toplum yapıları içinde beden bir mücadele aracına dönüşmekte ve tıbbileştirme, biyo-tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçleri ile ortaya çıkan yeni tıbbi teknolojiler, piyasa tarafından disipline edilen bireylerin kendini biçimlendirme teknikleri olarak işlerlik kazanmaktadır. Bu çalışma kapsamında, neoliberal toplumda performansa yönelik vurgunun artışı ile, çıktı odaklı hareket eden bireylerin, Ritalin gibi bir tıbbi teknolojiyi değerlendirme sürecinde ortaya koydukları anlam çerçeveleri analiz edilmiştir. Ekşi Sözlük içerikleri üzerinden gerçekleştirilen içerik analizi, Ritalin'in farklı açılardan ele alınan bir kendini biçimlendirme teknolojisini göstermiştir.

Ekşi Sözlük tartışmasının üç ana ekseninde gerçekleştiği görülmektedir. Tartışmanın %47,49'u Ritalin'in etkileri, %38,51'i Ritalin'e ilişkin bilgiler, %14'ü ise Ritalin'e ilişkin bu bilgilere hangi yollardan ulaşıldığı üzerinedir. İlacın etkileri söz konusu olduğunda, neoliberal yönetimsellik nosyonuna uygun bir şekilde, yazarların çıktığı temelli bir kâr zarar hesabına, risk analizine yöneldikleri görülmektedir. Tartışmanın geneline bakıldığında böylesi bir analizin daha çok olumlu etkiler- akademik performansın artırılması- üzerine odaklanmış olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında kendi kendisinin girişimcisi konumundaki bireylerin, söz konusu tıbbi teknolojiyi, özellikle kısa süreli sınav performansı gerektiren çıktığı odaklı bir eğitim sistemi içinde rekabet edebilmenin araçlarından biri olarak gördükleri görülmektedir. Analiz sonucunda görüldüğü üzere Ritalin'e yönelik ilginin ve bu teknolojiye ulaşma çabasının genel olarak artması, sosyal sorunların ikincilleştirildiği neoliberal toplumda bireylerin, sağlık ve eğitim gibi temel alanlara ilişkin yegâne sorumlu olarak konumlandırılması ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Ritalin tartışmasında fayda zarar analizi çerçevesinde değerlendirildiğinde, olumlu etkiler kadar sık olmasa da olumsuz etkilere değinildiği, kişisel deneyimler dışında farklı platformlardan elde edilmiş bilgilerin de paylaşıldığı görülmektedir. Ekşi Sözlük gibi bir Web 2.0 platformunda ortaya çıkan deneyim ve bilgi paylaşımı, biyo-iktidarın hem öznesi hem de nesnesi konumundaki bireylerin seçimlerinde nasıl bir zihniyet temelinde hareket ettiklerini göstermektedir. Çalışma kapsamında -Ekşi Sözlük kullanıcılarının genel profili göz önünde bulundurulduğunda- genç bireylerin, özneleştirme teknikleri yoluyla kendi yaşamlarını 'en iyi' şekilde sürdürme sorumluluğu temelinde seçim yaptıkları görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek şekilde baysakal adlı kullanıcı "ben az ama kaliteli yaşamaya razıyım" (28.11.2017) diyerek, 'en iyi' yaşamı sürdürme kararının ne pahasına verildiğini göstermektedir. Beden, neoliberal birey için bir yatırım aracına dönüşmekte, toplumsal tüm alanlarda daha fazla performans sergilemenin farklı araçları ve bu araçlar kullanıldığında yaşanabilecek fizyolojik ya da farklı sorunlar, kendi kaderini özgür seçimleri yoluyla inşa etmekle yükümlü bu bireyler için kimi durumlarda ödenmesi gerekli görülen bedeller haline gelebilmektedir.

Ekşi Sözlük Ritalin tartışması, sıradan bireylerin gündelik yaşam seçimlerinin arka planında yer alan neoliberal zihniyeti göstermesi dışında günümüzde artan hastalık kategorileri ve ilaç kullanımının toplumsal dinamiklerine de ışık tutmaktadır. Girilerin temel konularından birini oluşturan Ritalin'e ulaşmanın yolları üzerine tartışma, ilaç suistimaline yönelik ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Bu kapsamdaki tartışmanın %57,58'inde, ilacın kırmızı reçeteye tabi olduğu, %21,21'inde Ritalin'e arkadaş ve %3'ünde kardeş

aracılığıyla ulaşılabildiği, %18,18'inde ilacı bir psikiyatriste yazdırmanın mümkün (kolay) olduğu dile getirilmektedir. Çalışma kapsamında Ritalin'e ilişkin bilgi paylaşımında Ekşi Sözlük platformunun temel bir referans noktası haline geldiği görülmekle birlikte bu platform üzerinde özellikle 2017 yılı itibariyle ilacın teminine ilişkin sorgulamanın da gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ekşi Sözlük Ritalin tartışması, kendi kendisinin sorumluluğunu taşıyan, kendine yatırım yapmakla yükümlü, kendisinin girişimcisi homo-economicus için Ritalin'in, performans artırıcı etkileri üzerinden genel anlamda rekabet avantajı sağlayan bir kendini biçimlendirme teknolojisi olduğuna işaret etmektedir. Bu durum özellikle yeni hastalık kategorilerinin oluşturulması ve bu alanlarda ilaç yolu çözümlerin benimsenmesi sürecinde, yapısal faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Küreselleşmiş bir dünyada, farklı platformlar aracılığıyla birbirinin deneyimlerine aşına olmaya başlayan bireylerin, rasyonel olduğu düşünülen bireysel seçimlerinin sosyal arka planının görülmesi, bu 'rasyonel' seçimlerin hangi baskı unsurlarının güdümünde gerçekleştirildiğinin anlamlandırılması açısından önemlidir. Ritalin tartışması, çıktı odaklı zihniyet ve yaşamın bir büyük performans alanı olarak tanımlanması aracılığıyla disipline edilmiş bireylerin böylesi bir rekabet toplumunda, bedenlerini ve yaşamlarını gerektiğinde feda edebilecekleri bir araç, bir girişim olarak konumlandırabildiklerini göstermektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

507. (2002). toplam yazar sayısı. 10.04.2021 tarihinde adresinden erişildi <https://eksisozluk.com/toplam-yazar-sayisi--81659?p=1>

Abraham, J. (2010). Pharmaceuticalization of society in context: Theoretical, empirical and health dimensions. *Sociology*, 44(4), 603–622. <https://doi.org/10.1177/0038038510369368>

Adaman, F., & Madra, Y. (2015). Toplumsalın İktisadileştirilmesi mi İktisadın Toplumsallaştırılması mı? İçinde E. Hamzaçebi, E. Akçay, U. Kocagöz, & F. Adaman (Ed.), *Sosyal Bilimler Ne İşe Yarar?* (ss. 77–122). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Alp, H. (2016). Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi. *İlef Dergisi*, 3(2), 143–172. <https://doi.org/10.24955/ilef.305520>

Arria, A. M., & Wish, E. D. (2006). Nonmedical Use of Prescription Stimulants Among Students. *Pediatric Annals*, 35(8), 565–571.

- Atalay, S. (2019). Sosyolojik Bakış Açısından Aşı Karşıtlığı ve Halk Sağlığı. İçinde T. Yılmaz (Ed.), *Psikoloji, Sosyoloji ve Coğrafya Bakış Açısından Sağlık* (ss. 61–92). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Ballard, K., & Elston, M. A. (2005). Medicalisation: A Multi-dimensional Concept. *Social Theory and Health*, 3(3), 228–241. <https://doi.org/10.1057/palgrave.sth.8700053>
- Barker, K. K. (2010). The Social Construction of Illness, Medicalization and Contested Illness. İçinde C. E. Bird, P. Conrad, A. M. Fremont, & S. Timmermans (Ed.), *Handbook of Medical Sociology, Sixth Edition*
- Beau-Lejdstrom, R., Douglas, I., Evans, S. J. W., & Smeeth, L. (2016). Latest trends in ADHD drug prescribing patterns in children in the UK: Prevalence, incidence and persistence. *BMJ Open*, 6(6), 1–8. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-010508>
- Bell, S. E., & Figert, A. E. (2012). Medicalization and pharmaceuticalization at the intersections: Looking backward, sideways and forward. *Social Science and Medicine*, 75(5), 775–783. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.04.002>
- Benammar, S. K. (2015). The Sociology of Web 2 . 0. *International Journal of Social Sciences*, IV(4), 1–15. <https://doi.org/10.20472/SS.2015.4.4.001>
- Bendelow, G. (2010). Emotional Health : Challenging Biomedicine or Increasing Health Surveillance ? *Critical Public Health*, 20(4), 465–474. <https://doi.org/10.1080/09581596.2010.518382>
- Besley, T. (2009). Governmentality of Youth: Beyond Cultural Studies. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 1(2), 36–83. https://doi.org/10.1163/9789087909857_012
- Busfield, J. (2006). Pills, power, people: Sociological understandings of the pharmaceutical industry. *Sociology*, 40(2), 297–314. <https://doi.org/10.1177/0038038506062034>
- Busfield, J. (2017). The concept of medicalisation reassessed. *Sociology of Health and Illness*, 39(5), 759–774. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12538>
- Büyüköztürk, Ş. (2016). Sınavlar Üzerine Düşünceler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 345–356.
- Carroll, B. C., Mclaughlin, T. J., & Blake, D. R. (2006). Patterns and Knowledge of Nonmedical Use of Stimulants Among College Students. *Arch Pediatr Adolesc Med.*, 160, 481–485.
- Clarke, A. E., Mamo, L., Fishman, J. R., Shim, J. K., & Fosket, J. R. (2003). Biomedicalization: Technoscientific transformations of health, illness, and U.S. biomedicine. *American Sociological Review*, 68(2), 161–194. <https://doi.org/10.2307/1519765>
- Conrad, P. (1975). The Discovery of Hyperkinesis : Notes on the Medicalization of Deviant Behavior. *Social Problems*, 23(1), 12–21.

Conrad, P. (1992). Medicalization and Social Control. *Annual Review of Sociology*, 18, 209–232.

Conrad, P. (2007). *The Medicalization of Society: On The Transformation of Human Conditions Into Treatable Disorders*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Conrad, P., & Bergey, M. R. (2014). Social Science & Medicine The impending globalization of ADHD : Notes on the expansion and growth of a medicalized disorder. *Social Science & Medicine*, 122, 31–43. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.10.019>

Conrad, P., & Potter, D. (2000). From Hyperactive Children to ADHD Adults : Observations on the Expansion of Medical Categories. *Social Problems*, 47(4), 559–582.

Crouch, C. (2014). *Neoliberalizmin Garip Ölümsüzlüğü*. (Çev. U. Gezen) İstanbul: Açılım Kitap.

Davis, J. E. (2010). Medicalization, Social Control, and the Relief of Suffering. İçinde W. A. Cockerham (Ed.), *The New Blackwell Companion to Medical Sociology* (ss. 211–241). Singapore: Blackwell Publishing.

Dean, M. (1999). Risk, calculable and incalculable. İçinde D. Lupton (Ed.), *Risk and Sociocultural Theory, new directions and perspectives* (ss. 131–159). New York: Cambridge University Press.

Dingwall, R. (2008). Peter Conrad , The Medicalization of Society : On the Transformation of Human Conditions into Treatable Disorders. *Society*, 45(4), 382–384. <https://doi.org/10.1007/s12115-008-9100-x>

DuPont, R. L., Coleman, J. J., Bucher, R. H., & Wilford, B. B. (2008). Characteristics and motives of college students who engage in nonmedical use of methylphenidate. *American Journal on Addictions*, 17(3), 167–171. <https://doi.org/10.1080/10550490802019642>

ekşisözlük. (2020). 2020 yılında ekşi sözlük'te olan biten. 11.04.2021 Tarihinde adresinden erişildi <https://eksisozluk.com/2020-yilinda-eksi-sozlukte-olan-biten--6781198?p=1>

Ercan, F., & Özar, Ş. (2000). Emek Piyasası Teorileri Ve Türkiye'de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim*, (86), 22–71.

Ewald, F. (1991). Insurance and Risk. İçinde G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Ed.), *The Foucault Effect: Governmentality Studies* (ss. 197–210). Chicago: The University of Chicago Press.

Flynn, R. (2010). Clinical governance and governmentality. *Health, Risk and Society*, 4(2), 155–173. <https://doi.org/10.1080/13698570220137042>

Foucault, M. (2006). *Kliniğin Doğuşu*. Ankara: Epos Yayınları.

Foucault, M. (2008). *The Birth of BioPolitics: Lectures at the College de France 1978-79*. London: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (2009). Security, Territory, Population. İçinde *Security, Territory, Population*:

Lectures at The College De France 1977-78. New Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (2012). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2020). İki: Kendini Biçimlendirme Teknikleri. İçinde L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton (Ed.), *Kendini Bilmek: Bir Michel Foucault Semineri* (ss. 26–66). İstanbul: Profil Kitap.

Furedi, F. (2006). The End of Professional Dominance. *Society*, 43(6), 14–18. <https://doi.org/10.1007/BF02698479>

Gane, M. (2008). Foucault on Governmentality and Liberalism: The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978—1979 by Michel Foucault, trans. Graham Burchell Basingstoke: Palgrave Macmillan,

Gedik, E., & Turgut, S. T. (2019). Sosyal Medya Delikanlılığı: Ekşi Sözlük Örneği. İçinde *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar İnsan Çalışmaları 2* (ss. 51–60). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Gordon, C. (1991). Governmental Rationality: An Introduction. İçinde G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Ed.), *The Foucault Effect: Governmentality Studies* (ss. 1–52). Chicago: The University of Chicago Press.

Gürel, E., & Yakın, M. (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. *Selçuk İletişim*, 4(4), 203–219.

Hafferty, F. W. (2006). Medicalization Reconsidered. *Society*, 43(6), 41–46. <https://doi.org/10.1007/BF02698484>

Hamann, T. H. (2009). Neoliberalism, governmentality, and ethics. *Foucault Studies*, (6), 37–59.

Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hinshaw, S. P., & Scheffler, R. M. (2014). *The ADHD Explosion: Myths, Medication, Money and Today's Push for Performance*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>

İnceoğlu, Y., Özçetin, B., Gökmen Tol, M., & Alkurt, S. V. (2014). Health and Its Discontents: Health Opinion Leaders' Social Media Discourses and Medicalization of Health. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (21), 103–127. <https://doi.org/10.16878/gsuilet.96677>

IQVIA Institute for Human Data Science. (2019). The Global Use of Medicine in 2019 and Outlook to 2023. *IQVIA Institute for Human Data Science*, (January), 75. 20.03.2020 Tarihinde adresinden erişildi <https://www.iqvia.com/-/media/iqvia/pdfs/institute->

reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023.pdf?_=1572797697886%0Ahttps://www.iqvia.com/institute/reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023

İşleyen, B., & Kreitmeyr, N. (2020). 'Authoritarian Neoliberalism' and Youth Empowerment in Jordan. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1812996>

Kata, A. (2012). Anti-vaccine activists , Web 2 . 0 , and the postmodern paradigm – An overview of tactics and tropes used online by the anti-vaccination movement. *Vaccine*, 30(25), 3778–3789. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2011.11.112>

Keane, H. (2008). Pleasure and discipline in the uses of Ritalin. *International Journal of Drug Policy*, 19(5), 401–409. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2007.08.002>

Lüküslü, D. (2011). Bilişim Teknolojileriyle Örgütlenen Gençlik Hareketleri ve Yeni Siyaset Arayışı. İçinde A. Telli-Aydemir (Ed.), *Katılımın E-Hali: Gençlerin Sanal Alemi* (ss. 48–67). İstanbul: Alternatif Bilişim.

Lupton, D. (2006). Sociology and Risk. İçinde G. Mythen & S. Walklate (Ed.), *Beyond the Risk Society, Critical Reflections on Risk and Human Security* (ss. 11–24). <https://doi.org/10.4324/9781315658742-2>

Maturo, A. (2012). Medicalization: Current concept and future directions in a Bionic Society. *Mens Sana Monographs*, 10(1), 122–133. <https://doi.org/10.4103/0973-1229.91587>

Maturo, A. (2013). The medicalization of education: ADHD, human enhancement and academic performance. *The medicalization of education: ADHD, human enhancement and academic performance*, 5(3), 175–188.

Moghaddam, A. (2006). Coding issues in grounded theory. *Issues in educational research*, 16(1), 52–66.

Morrall, P. (2009). *Sociology and Health: An Introduction*. Abingdon: Routledge.

Muller, B. J. (2011). Governmentality and Biopolitics. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, (Jun), 1–23. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.50>

Nazlı, A. (2005) "Sapmanın Tıpsallaştırılması Ya Da Tıbbın Toplumsal Normaliteyi Sağlama İşlevi", *Sosyoloji Dergisi*, 14, 115-132

Neuendorf, K. A., & Kumar, A. (2015). Emerging trends in content analysis. *The International Encyclopedia of Political Communication*, 1–10. <https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc065>

Oksala, J. (2013). Neoliberalism and Biopolitical Governmentality. İçinde J. Nilsson & S.-O. Wallenstein (Ed.), *Foucault, biopolitics and governmentality* (ss. 53–72). Stockholm: Södertörn University.

Öner, Ö., Yılmaz, E. Ş., Karadağ, H., Vural, M., Vural, E. H., Akbulat, A., ... Kerman, S. (2017). ADHD Medication Trends in Turkey: 2009-2013. *Journal of Attention Disorders*, 21(14), 1192–1197. <https://doi.org/10.1177/1087054714523129>

Oulette, L. (2009). Take Responsibility for Yourself: Judge Judy and the Neoliberal Citizen. İçinde S. Murray & L. Oulette (Ed.), *Reality TV: Remaking Television Culture* (ss. 223–242). New York & Londra: New York University Press.

pena. (2019). *Ekşi Sözlük 20. Yıl Belgeseli 1. Bölüm: Başlangıç*. 12.04.2021 Tarihinde adresinden erişildi <https://www.youtube.com/watch?v=tENkclsn4JY>

Peterkin, A. L., Crone, C. C., Sheridan, M. J., & Wise, T. N. (2011). Cognitive performance enhancement: Misuse or self-treatment? *Journal of Attention Disorders*, 15(4), 263–268. <https://doi.org/10.1177/1087054710365980>

Peters, M. A. (2016). Education, Neoliberalism, And Human Capital: Homo Economicus as 'Entrepreneur Of Himself'. İçinde S. Springer, K. Birch, & J. Macleavy (Ed.), *The Handbook of Neoliberalism* (ss. 297–307). Abingdon & New York: Routledge.

Polanczyk, G. V., Willcutt, E. G., Salum, G. A., Kieling, C., & Rohde, L. A. (2014). ADHD prevalence estimates across three decades: An updated systematic review and meta-regression analysis. *International Journal of Epidemiology*, 43(2), 434–442. <https://doi.org/10.1093/ije/dyt261>

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (B. Dursun, H. B. Arslan, & Z. Akyüz, Ed.). Ankara: Siyasal Yayınevi.

Ramazzotti, P. (2019). Homo Oeconomicus Returns: Neoliberalism, Socio-Political Uncertainty and Economic Policy. *Journal of Economic Issues*, 53(2), 456–462. <https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1594535>

Read, J. (2009). A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies*, (6), 25–36. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i0.2465>

Ritzer, G. (2016). Profesyonelleşme, Bürokratikleşme ve Rasyonelleşme: Max Weber'in Görüşleri. *Sosyoloji Dergisi*, (Çev. Selin Atalay) Armağan Sayısı, 189–202.

Scheffler, R. M., Hinshaw, S. P., Modrek, S., & Levine, P. (2007). The Global Market For ADHD Medications. *Health Affairs*, 26(2), 450–457. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.26.2.450>

Sezgin, D. (2011). *Tibbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık: Çelişkiler, Alternatifler ve Sağlık İletişimi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Shaffer, D. (2004). Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Adults. *The American Journal of Psychiatry*, 151(5), 633–638.

Singh, I., Filipe, A. M., Bard, I., Bergey, M., & Baker, L. (2013). Globalization and cognitive enhancement: emerging social and ethical challenges for ADHD clinicians. *Current psychiatry reports*, 15(9), 385. <https://doi.org/10.1007/s11920-013-0385-0>

Smith, N., & Graham, T. (2017). Mapping the anti-vaccination movement on Facebook Mapping the anti-vaccination movement on Facebook. *Information, Communication & Society*, 22(9), 1–18. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1418406>

Szasz, T. (2007). *The Medicalization of Everyday Life: Selected Essays*. New York: Syracuse University Press

Top ten pharma companies in 2020. (2020). 20.03.2021 Tarihinde adresinden erişildi <https://www.pharmaceutical-technology.com/features/top-ten-pharma-companies-in-2020/>

Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Çev. Ü. Tatlıcan) Bursa: Sentez yayıncılık.

TÜİK. (2016). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2016*. 10.03.2019 Tarihinde adresinden erişildi <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>

Uzunoğlu, S. (2015). Bir Postmodern İntiharın Ardından Ekşi Sözlük 'te Kanaatlerin Oluşumu Ve Grupların Biçimlenme Süreçleri *Intermedia Internation E-Journal of Communication Studies*, 2(2), 424–439.

Worldbank. (y.y.). GDP. 09.04.2021 Tarihinde adresinden erişildi https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true